

„AZ ISMERETLEN ISMERŐS”
 ÚJ EREDMÉNYEK A CSÁKBERÉNY-ORONDPUSZTAI AVAR KORI
 TEMETŐ KUTATÁSÁBÓL: A SÍRÉPÍTMÉNYEK

SZÜCSI FRIGYES*

Kulcsszavak: Csákberény-Orondpuszta, avar kor, cölöpös sír, deszkafedeles sír, sírkamra

Absztrakt: A tanulmány a csákberény-orondpuszta avar kori temetőben 2019-ben folytatott tervásatáson nagy számban megfigyelt sír építményeket mutatja be. A feltárt sírok kivétel nélkül a 7. század közepétől a 8. század elejéig, tehát az ún. közép avar korra keltezhetők. A sír építmények négy fő típusba és további altípusokba, illetve változatokba sorolhatók. Három típusnál a tervásatás eredményei alapján – a párhuzamok figyelembevételével – lehetséges rekonstrukciókra is lehetőség nyílt.

In Memoriam dr. Fülöp Gyula (1953–2019)¹

AZ ELŐZMÉNYEK

A Csákberényt Bodajkkal összekötő keskeny nyomtávú iparvasút építése során, 1935 nyarán, az Orondpusztán fekvő Alsódiósi-dűlőben fedezték fel az avar kori temetőt.² Orondpuszta a Fejér megyei Csákberény község közigazgatási területén, a Vértes előterében terül el (1. kép 1). Az ehelyütt 1936–39 között feltárt 452 sír és további szórványleletek

teljes közlésére német nyelven 2015-ben, majd magyarul 2017-ben került sor.³ A lelőhely jelentőségére önmagában rámutat az a tény, hogy már e két monográfia megjelenése előtt „több mint 60 szerző 170 tételt is meghaladó számú publikációjában bukkant fel a lelőhely neve”.⁴

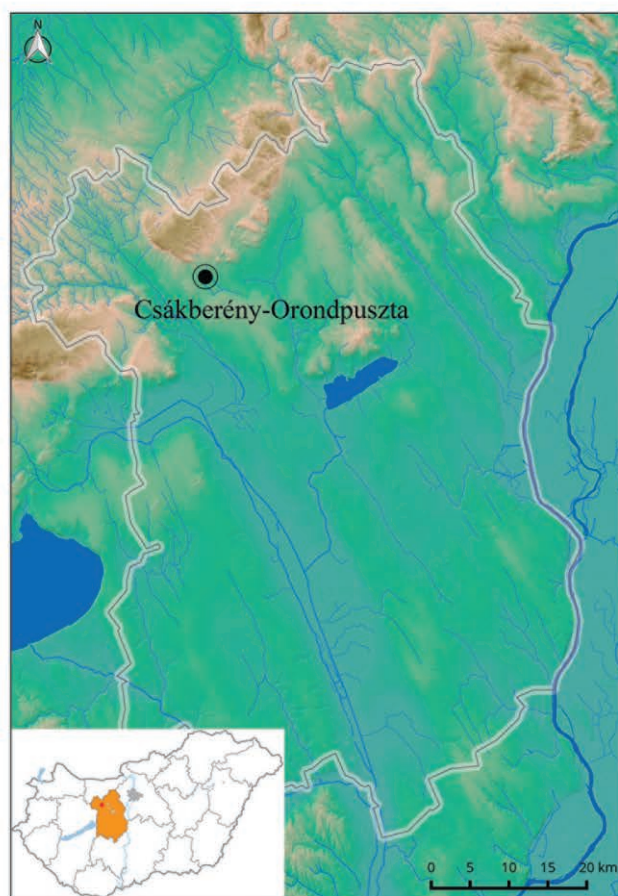
*Szent István Király Múzeum, H-8000 Székesfehérvár, Fő u. 6. szucsi.frigyes@szikm.hu

¹ E tanulmányt Fejér megye avar korának kutatója, dr. Fülöp Gyula régész, múzeumigazgató emlékének ajánlom. 1994-ben László Gyula Fülöp Gyulát és Szentpéteri Józsefet kérte fel a csákberényi ásítás feldolgozására és félig elkészült munkája befejezésére (16. kép 5). E kérésnek és szakmai kötelességnek végül – Fülöp Gyulát és Szentpéteri Józsefet is beleszámolva – egy 12 fős munkaközösség tett eleget.

² DORMUTH 1935, 86–87. Nem a gánti bauxitbánya és a bodajki vasútállomás közötti iparvasút építése során (SZENTPÉTERI 2017, 27) kerültek elő az avar kori sírok, mert annak a nyomvonala a Csákberény–Söréd közötti műút déli oldalán húzódik (ld. Magyarország katonai felmérése, 1941. <https://mapire.eu/hu/map/hungary1941> megtekintés időpontja: 2019.11.01.), míg az avar kori temető a műút északi oldalán helyezkedik el. A Bodajk–Gánt iparvasutat egyébként 1925-ben kezdték építeni és valamivel több mint egy év alatt készült el (VISZLÓ 2019, 494), tehát jóval a temető 1935-ös felfedezése előtt. A temetőről Otto Braasch által készített légifelvétel (BERTÓK–VISY 1997, 145. Abb. H5; újraközlji: LÁSZLÓ 2017, 37, 11. ábra) is látható vasútnyomvonal a Vértes Csákberény feletti erdőből kitermelt faanyag vasúti szállítása céljából épült 1935-ben. A községben élő és a 2019-es tervásatásra kilátogató idősebb lakosoknak tartozom köszönettel azért, hogy felhívták a figyelmem erre a tényre.

³ LÁSZLÓ 2015; LÁSZLÓ 2017.

⁴ SZENTPÉTERI 2017, 42.

1

2

1. kép. 1: Csákberény-Orondpuszta elhelyezkedése Fejér megyében; 2: Az 1936–1939. közötti feltárások (fehér színnel) és a 2019. évi tervásatás területe (sárga színnel) Otto Braasch légifotójára illetve (a légifotót a műholdképre illesztette: Nagy Zoltán, Községi Régészeti Egyesület)

Fig. 1. 1: The location of Csákberény-Orondpuszta in Fejér County; 2: The archaeological excavations between 1936–1939 (white colour) and the area of the planned excavation (yellow colour) overlaid over the aerial photo made by Otto Braasch (the aerial photo was overlaid over the satellite picture by Zoltán Nagy, Community Archaeology Society)

„...ÉS TALÁN SOR KERÜL A TEMETŐ FEL NEM TÁRT RÉSZÉNEK ÁSATÁSÁRA IS”:⁵ A 2019-ES FELTÁRÁS

Hosszas előkészítés után 2019. július 1-én Csákbereány Község Önkormányzata és dr. Vécsei László polgármester támogatásával kezdte meg a Szent István Király Múzeum a még földben rejlő temető-részlet tervásatását. Munkánkat mindösszesen 36 önkéntes segítette, akiknek fele a Pest megyei Közösségi Régészeti Egyesület kötelékéből érkezett.⁶ 2019. július 29-ig tártuk fel a – korábbi ásatások számozását folytatva – 453–502. sírokat, tehát 50 sírt. A munkagéppel humuszolt területen még további három (503–505.) sír feltárását azonosítottuk, amelyek feltárására – a múzeum régészeti csoportjának leterheltsége miatt – 2019. október 11–15. között kerítettünk sort. A 2019-es feltárási szezonban így mindösszesen 53 sír került napvilágra (1. kép 2; 2. kép 1).

Kihegyesedő végű lemezes bronz szíjvégek, különböző lemezes övveretek, hengerpalástos lengőcsüngőjű fülbevalók, kölesgyöngyök, néhány dinnyemag alakú gyöngy és lapított gömb alakú dudoros rátétdíszes gyöngy, nyakláncához tartozó ólomdíszek – köztük egy keresztjeles –, bronzcsengő, agancstok, valamint egy csontból faragott korbácsnyélvég azok a mellékletek, amelyeket érdemes külön is megemlítenünk. A 2019. évben feltárt 53 sír kivétel nélkül a 7. század közepétől a 8. század elejéig tartó időszakra, az ún. közép avar korra keltezhető. A sírok nagy részét sajnos már a kora középkor folyamán megbolygatták és kirabolták.

A SÍRÉPÍTMÉNYEK

Akár hitvilágbeli, akár társadalomtörténeti következtetéseket próbáltunk levonni temetkezések vizsgálata alapján, nagy hangsúlyt fektettünk a halottal sírba helyezett tárgyak, a mellékletek elemzésére, a sír méretére és a kitermelt föld mennyiségére. Rendszerint jóval kevesebb figyelmet kaptak azonban az avar korban viszonylag gyakori sír építmények, holott mind a temetési szertartás hitvilági háttere, mind a közösségek reprezentációja szempontjából komoly jelentőségük lehetett.⁷ A csákbereányi sír építményekre vonatkozó megfigyelések bemutatásával

fontos adalékokkal kívánunk szolgálni az avar kori sír építmények egyre időszerűbb teljes körű feldolgozásához.⁸

A 2019-ben feltárt 53 sírből 33-nál, tehát az összes temetkezés közel kétharmadánál (62%) sír építmény egyértelmű nyomait figyeltük meg (2. kép 2). Ez már önmagában feltűnően eltérő adat az 1936–39-ben folytatott ásatások eredményeihez képest, hiszen az akkor feltárt 452 sírből mindössze nyolcnál (314, 337, 352, 354, 360, 376, 401, 411) figyelték meg cölöpöket.⁹ Ezek közül a csákbereányi

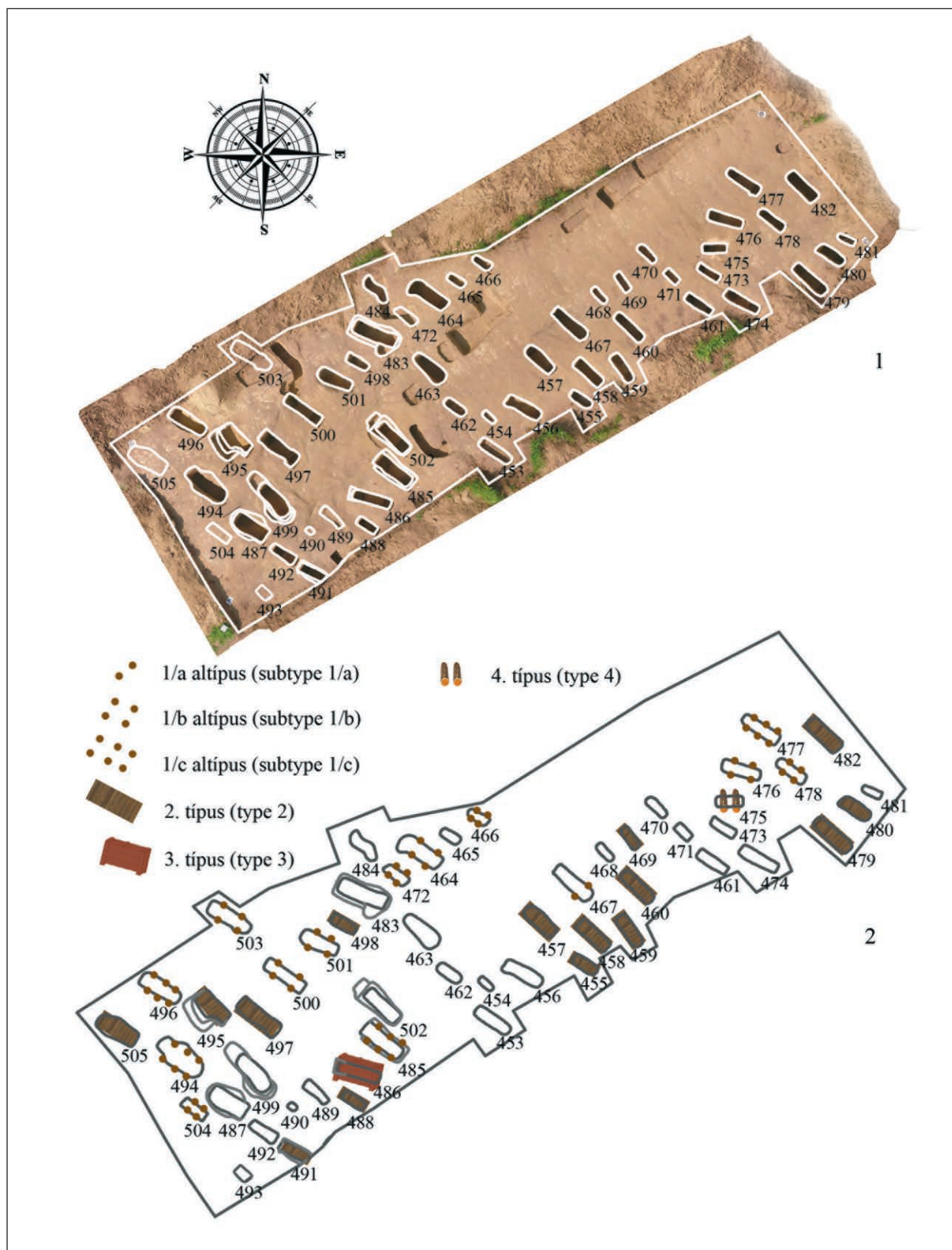
⁵ László Gyula (LÁSZLÓ 2017, 12).

⁶ Ezúton is köszönetet mondunk az ásatáson hosszabb-rövidebb ideig résztvevő önkénteseknek: Bálint Róbert, Bánlaki Zsolt, Beker Edit, Bolvári Miklós, Csörgi Zoltán, Csuti Judit, Donka Dávid, Döry Endre, Dort Krisztián, Farkas Gábor, Fogarasi Endre, Genge Magdolna, Győr Vera, Hári Krisztina, Havas Veronika, Kiss Artúr, Konecsni Béla, Lencsés Zsuzsanna, Meleg József, Molnár Péter, Mongyi Krisztina, Nagy Dávid, Nagy Zoltán, Nagy Zalán, Németh Zoltán, Rácz Elek, Rácz Tibor, Sági Zoltán, Spengler Tamás, Szabó László, Szijjártó Gábor, Tauser Péter, Várnai István Kevin, Vécsei Katalin, ifj. Vécsei László, Vinis Zoltán. Külön köszönet illeti Bánlaki Zsoltot és Csuti Juditot, hiszen szinte az ásatás teljes ideje alatt lelkes segítők voltak.

⁷ A feltárásokon gyakran nem figyelték meg vagy nem dokumentálták a szükséges mértékben a sír építményeket, ami a temetőközlésekben található rendszerint rövid fejezetekben köszön vissza (pl. Kiss 1996, 180). A sír építményekre utaló nyomok értelmezésében (is) úttörő jelentőségű volt Kovrig Ilona Alattán-monográfiája (Kovrig 1963, 61–63). Úgyszintén kivételt képez Zlata Čilinskának az érsekújvári (Nové Zámky) temetőről írott monográfiája, amelyben részletesebben elemezte a sír építményeket. Rekonstrukciós rajzok vagy legalább a sírok oldalait láttató rajzok hiányában azonban nehezen értelmezhetők az általa leírt sír építmények (ČILINSKÁ 1966, 109–114). A komárom-hajógyári temetőben megfigyelt sírkamrás temetkezések alapos leírása mellé ugyancsak hiányoznak az értelmező rajzok és/vagy rekonstrukciók (Trugly 2008, 82–84).

⁸ Legutóbb Varga Sándor hívta fel arra a figyelmet, hogy az avar kori cölöpös sírok teljes felgyűjtésével és részletes elemzésével adós a kutatás (VARGA 2019, 97).

⁹ FÜLÖP 2017, 92. Valójában jóval több lehetett a cölöpös sírok száma, csak az időtájt jobbra még nem foglalkoztak a sír építmények nyomainak megfigyelésével és dokumentálásával. Rávilágít erre az a tény, hogy a nyolc cölöpös sírből hetet az 1939-es ásatási évadban figyelt meg László Gyula (Szentpéteri József gyűjtötte össze, hogy mely években mely sírokat tárták fel: SZENTPÉTERI 2017, 28–29).

2. kép. 1: A 2019. évben feltárt sírok a drónnal készült ortofotón; 2: A 2019. évben feltárt temetőrészlet térképe a sírépítmények jelölésével

Fig. 2. 1: The graves uncovered in 2019 on the orthophoto generated by UAV images; 2: The map of the cemetery detail excavated in 2019 with marking of the timber constructions in the graves

temető belső időrendje alapján a 7. század második harmadára keltezhető a 337, 352, 354, 376, 401. és 411. sír, valamint vélhetően 8. század első évtizedeire datálható sírcsoportba tartozik a 360. sír.¹⁰ A 30'-as években feltárt cölöpös sírok keltezése tehát valamivel tágabb időszakot fed le a 2019-ben feltárt sírok keltezésénél (7. század közepétől a 8. század elejéig). A 2019-es ásatáson dokumentált sírépítmények 4 fő típusba sorolhatók: 1. cölöpös sírok (cölöpökkel alátámasztott deszkafedél); 2. deszkafedél cölöpök nélkül; 3. sírkamra (deszkából ácsolt, cölöpök nélküli); 4. hosszanti oldalakra merőlegesen elhelyezett 2 db gerenda, a sarkokban cölöpökkel és tetőléceekkel.

*1. típus: Cölöpös sírok
(cölöpökkel alátámasztott deszkafedél)*

A sírépítmény leírása és lehetséges rekonstrukciója: Az avar kori Kárpát-medencéből a cölöpös sírok különböző típusait ismerjük. Rendszerint sírépítményt vagy tetőszerkezetet rekonstruált a kutatás. Erdélyi István a jánoshidai cölöpös sírok és az előszállás-bajcsihegyi párhuzamok számbavétele kapcsán úgy fogalmazott, hogy „nyilvánvalóan valamiféle sírépítményt vagy tetőszerkezetet kellett, hogy tartsanak ezek”.¹¹ Felmerült, hogy a cölöpös sírokat ugyanolyan technikával bélelték ki, mint ahogy az ácsolt koporsó készült.¹² Kovrig Ilona viszont a halotti áldozatnak állított asztal-szerű faállványként képzelte el.¹³

A 2019-es feltárásunk során Csákberény-Orondpusztán 15 sírban regisztráltuk azt a három altípust, amikor 1-1, 2-2 vagy 3-3 cölöphely sorakozik részben vagy egészében a hosszanti oldalakba vágva (*1. táblázat*). A cölöphelyek átmérője 5–19 cm között változik, magasságuk 40–90 cm között. A 15 cölöpös sírből 13-nál a sír oldalainak egészén,¹⁴ vagy csak egyes részein¹⁵ a cölöpök tetejének szintjén haladó 2-9 cm széles vízszintes humuszcsíkot figyeltünk meg. A vízszintes humuszcsíkot deszkák

nyomaként értelmezhetjük, amelyeket a sír oldalába vízszintesen bevájt résekbe eresztettek be 5-10 cm mélységben. Ezt a deszkafedelel támaszhatták alá a cölöpök.

Mindössze a 472, 483. és az 503. cölöpös sírnál nem látszódott vízszintes humuszcsík, azonban – különböző okoknál fogva – mindhárom sír bizonytalan eset, és vélhetően ezeknél is lehetett deszkafedél. A 472. és az 503. sírnál talán a humuszolás szintjénél magasabban lehetett (a cölöpök felértek egészen a humuszolt felszínig). A 483. sír pedig erősen bolygatott, a 3-3 cölöphelyéből sem mindegyik feltja látszódott egyértelműen, olykor csak a puhább betöltés utalt rá, hogy ott cölöp lehetett. A déli hosszanti oldal ÉNy-i szélső cölöphelyében talált farost maradványok azonban kétséget sem hagynak a cölöphelyek értelmezésének kérdésében. Elképzelhető, hogy a sír a feldúlását követően hosszabb ideig betemetetlenül állt és ez vezetett a famaradványok ilyen mértékű „láthatatlanná” válásához. Ez megmagyarázná, hogy miért nem bukkantunk rá a 3-5 cm széles vízszintes humuszcsíkra, azaz a deszkafedélre.

1/a altípus: 1-1 cölöphely a hosszanti oldalfalakban. Az altípusba mindössze a bolygatott 467. sír sorolható. Az északi hosszanti oldalfalba helyezett 16 cm átmérőjű cölöp tetejével egy szintben az oldalfalakon néhol jelentkező vízszintes barna humuszcsíkot is megfigyeltünk (*3. kép 1*). A hosszanti oldalakon 5 cm széles volt és 5 cm-re mélyedt be az oldalfalba, a keleti rövidebbik oldalon azonban 9 cm magas volt és 10 cm-re mélyedt be az oldalfalba (*3. kép 2*). A déli hosszanti oldal 12×14 cm átmérőjű cölöphelyénél azonban úgy tűnt, hogy magasabbra ért a vízszintes humuszcsíknál (*4. kép 1*), amely még ezen cölöp mögött is látható volt (*4. kép 2*). A sír négy sarkában is egy-egy cölöp nyoma mutatkozott, amely a sír aljától egészen a humuszolt felszínig követhető volt, tehát magasabbra értek a vízszintes humuszcsíknál (*3. kép 2; 4. kép 2*). A vízszintes vájatokig magasodó cölöp ta-

¹⁰ SZÜCSI 2019, 1. kötet 31–32, 2. kötet 5. melléklet 70. ábra.

¹¹ ERDÉLYI 1958, 45.

¹² KOLOZSI–SZABÓ 2012, 102.

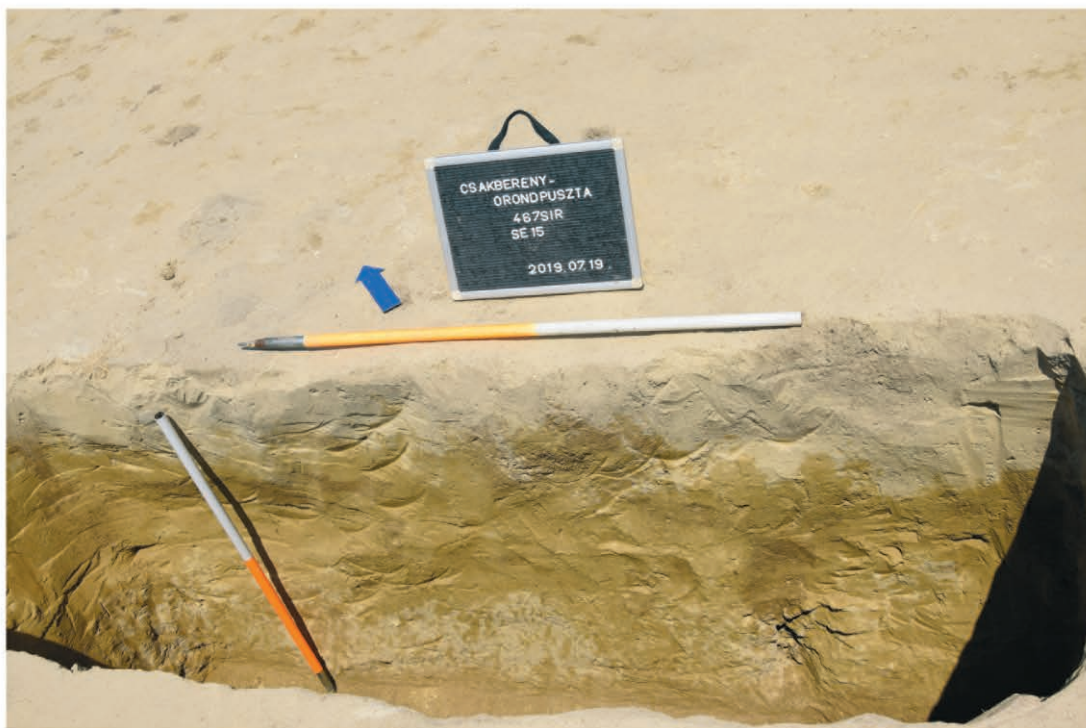
¹³ KOVRIG 1963, 62.

¹⁴ 1/b(v1) változat.

¹⁵ 1/b(v2) változat, 1/c(v2) változat.

1. táblázat. A csákbéreny-orondpusztai temető cölöpös sírjainak adatai
 Table 1. The data of graves with wooden pile structure in Csákbéreny-Orondpuszta

sírpít- mény vál- tozata	sírszám	cölöpök száma a hosszanti oldalokban	hosszanti oldalak menti cölöpök magassága (cm)	hosszanti oldalak menti cölöpök átmérője (cm)	vízszin- tes váját szélessége (cm)	sarokcölö- pök száma	sarokcölö- pök átmé- rője (cm)	sír aljának lemélyíté- se a vége- ken	sírmély- ség a humuszolt felszíntől/ jelenkori járászint- től (cm)	sírhossz (cm)	sír széles- sége (cm)	bolyga- tottság
1/a(v2s)	467	1-1	kb. 80	12-16	5-9	4	6-13	-	120/170	245	75	bolygatott
1/b(v0)	472	2-2	37<	10	-	0	-	-	37/115	-	59	bolygatott
1/b(v0s)	503	2-2	90	14-19	-	2	19	2	98/147	242	76	bolygatott
1/b(v1)	500	2-2	55	11	5	0	-	2	113/180	252	66	ép
1/b(v1)	504	2-2	50 (32)	5-7	6	0	-	2	60/120	143	51-54	ép
1/b(v1s)	501	2-2	70	10-13	6-8	2	-	2	122/160	210	78	bolygatott
1/b(v2)	464	2-2	78	-	-	0	-	2	128/205	245	84	bolygatott
1/b(v2)	466	2-2	40	9	-	0	-	-	48/133	119	46	bolygatott
1/b(v2)	476	2-2	kb. 50	10	4	0	-	2	80/130	213	66	bolygatott
1/b(v2)	478	2-2	65-70	10	7	0	-	2	128/160	182	58	bolygatott
1/c(v0)	483	3-3	-	8-11	-	0	-	-	108/190	270	86	bolygatott
1/c(v2)	477	3-3	50	9-11	2	0	-	2	95/130	223	61	ép
1/c(v2)	485	3-3	-	-	-	0	-	2	122/200	250	120 (80)	ép
1/c(v2)	494	3-3	70-80	13	-	0	-	-	160/220	280	84	bolygatott
1/c(v2)	496	3-3	60	15	4	0	-	2	96/160	223	80	bolygatott

1

2

3. kép. A hosszanti oldalak mentén 1–1 cölöpös sír deszkafedéllel és sarokcölöpökkel (1/a). 1: A 467. sír északi hosszanti oldala a cölöpök és a vízszintes vájat feltjával; 2: A 467. sír északi hosszanti oldala a kibontott cölöpökkel és vízszintes vájatokkal
Fig. 3. Grave with 1–1 pile in the longer sides, with timber cover and piles in the corner (subtype 1/a). 1: The northern longer side of the Grave 467 with stains of the piles and the horizontal channel; 2: The northern longer side of the Grave 467 with postholes and uncovered horizontal channels

1

2

4. kép. A hosszanti oldalak mentén 1–1 cölöpös sír deszkafedéllel és sarokcölöpökkel (1/a). 1: A 467. sír déli hosszanti oldala a cölöpök és a vízszintes vájatok foltjával; 2: A 467. sír déli hosszanti oldala a kibontott cölöpökkel és vízszintes vájatokkal
 Fig. 4. Grave with 1–1 pile in the longer sides, with timber cover and piles in the corner (subtype 1/a). 1: The southern longer side of the Grave 467 with stains of the piles and the horizontal channel; 2: The southern longer side of the Grave 467 with postholes and horizontal channels uncovered

lán deszkafedelelet tartott, amelyet a vízszintes vájatok jeleznek, de a magasabbra érő cölöpök funkciója nem világos. Elképzelhető, hogy már a sír korabeli bolygatása során megsemmisültek a sírépítmény azon maradványai, amelyek az értelmezést segítették. A 467. sír építményének rekonstrukciójához a rendelkezésünkre álló adatok így nem voltak egyértelműek.

1/b altípus: 2–2 cölöphely a hosszanti oldalfalakban. A fentebb említett 472. és 503. sír kivételével (v0 változat) az altípusba sorolható összes esetben vízszintes humuszcsík (deszkafedél) látszódott az egyes sírokon belül azonos szinten a sír oldalainak egészén (v1 változat: 3 eset), vagy csak egyes részén (v2 változat: 4 eset). A v1 változat egyik legszebben mutatkozó példája az 504. sír volt, amelyben a sír aljától 32 cm magasan kb. 6 cm széles vízszintes sötétbarna humuszcsík mutatkozott körben a sír oldalain (5. kép 1–2). A humuszos betöltésű vízszintes vájat mintegy 5 cm-re mélyedt be a sír oldalfalába. A hosszanti oldalak mentén, a sír két végén ásott lemélyítéseknel 2–2 függőleges cölöphely jelentkezett a sír aljától a vízszintes humuszcsíkiig. A lemélyítések aljától mérve 50 cm magasak lehetnek a cölöpök; átmérőjük 5–7 cm (6. kép 1–4).¹⁶ A bolygatott 501. sírban – ahol szintén körbehaladt a vízszintes vájat az oldalfalakon (v1 változat) – a 2-2 hosszanti oldali cölöpön kívül a sír ÉNy-i rövidebbik végének sarkain is megfigyeltük 1-1 cölöp nyomát, amelyek a sír aljától a vízszintes vájatig voltak követhetők. Funkciójuk így talán azonos lehetett a hosszanti oldali cölöpökével: a vízszintes vájat által jelzett deszkafedél megtartása. A v2 változatba sorolható 4 sírnél¹⁷ – amelyeknél a vízszintes vájat nem ért teljesen körbe a sír oldalain – nem tudunk szabályosságot megfigyelni az adott síron belül azonos magasságban, de csak helyenként jelentkező vájatok elhelyezkedésében. Fontos azonban megjegyezni, hogy mind a 4 sír egyértelműen bolygatott volt, amely körülmény nyilvánvalóan nem segíti az egykori sírépítmény-nyomok megfigyelését. Vélhetően a v2 változatnak is a v1 változathoz hasonló rekonstrukciójában gondolkodhatunk.

1/c altípus: 3–3 cölöphely a hosszanti oldalfalakban. 5 sír sorolható ebbe az altípusba. A bolygatott – és fentebb már említett – 483. sír kivételével az altípus többi négy sírjánál jelentkeztek a vízszintes humuszcsíkok (vájatok), de csak a sír oldalainak egy részén (v2 változat). Olyan esettel nem találkozunk, ahol a vízszintes vájat teljesen végigért a sír minden oldalán (tehát v1 változat ennél az altípusnál a 2019. évi ásatás sírjai között nincs).

A 477. sír hosszanti falsíkjaiba mélyedő – 9–11 cm átmérőjű – cölöpök a sír aljától mérve kb. 50 cm magasak voltak. A vízszintes vájatok a cölöpök tetejének szintjén a sír minden oldalán jelentkeztek, de egyik oldalon sem értek teljesen végig (7. kép 1–2; 8. kép 1–2). Egyedül a déli hosszanti oldal keleti, szélső cölöpe ért magasabbra a vízszintes vájatnál, egészen a humuszolt felszínig tartott (8. kép 1–2). Ahogy a sírépítményes sírok többségénél, a sír alját a két végén ebben az esetben is lemélyítették. A hosszanti oldalak mentén 3–3 cölöppel és a cölöpök tetejének szintjén vízszintes vájatokkal jelentkező sírépítmények rekonstrukcióját a 477. sírban tett megfigyelések alapján készítettük el (9. kép 1–3).

A 477. sírnél (8. kép 1–2; 9. kép 2–3) a déli hosszanti oldal keleti, szélső cölöpe, a 483, 494. és 496. síroknál az északi hosszanti oldal nyugati szélső cölöpe magasabb volt a többinél. Kérdéses, hogy mi lehetett a magasabb cölöp funkciója. A 483, 494. (10. kép 1–2) és 496. sírok esetében ez a cölöp bizonyosan nem ért fel a felszínig. Talán csak a holttest lehelyezését követően a sír deszkafedelét összeállító személy használta „lépcsőfokként” – először a deszkafedélre, majd ennek a magasabb cölöpnek a tetejére lépve –, hogy könnyebben kimászhasson a sírből.

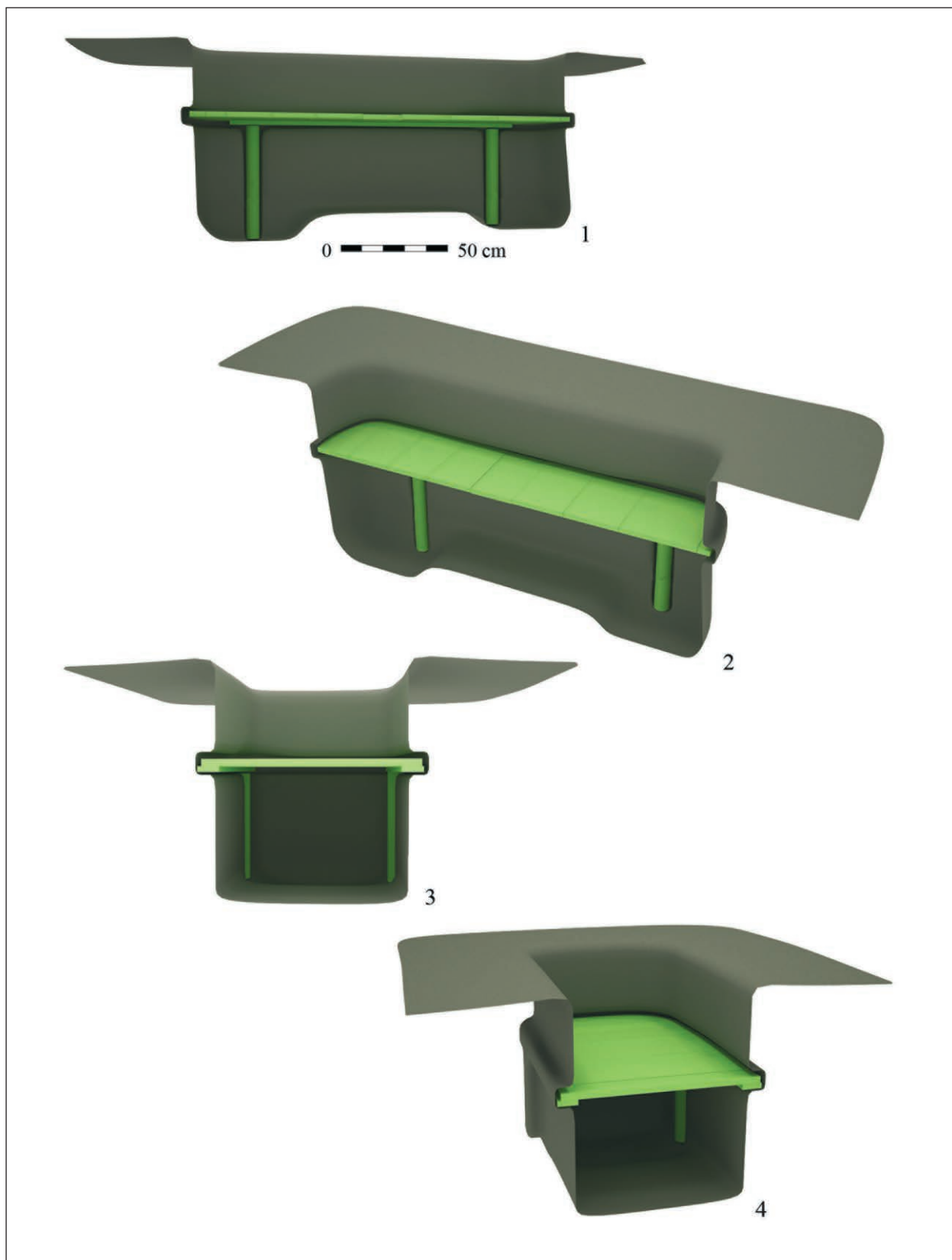
A sírépítményeket tartalmazó sírok elhelyezkedése és keltező mellékletei: A 2019. évi tervásatás területén mindenütt előfordultak cölöpös sírok, elhelyezkedésük nyilvánvalóan nem korlátozódik egy-egy adott sírcsoportra. A hosszanti oldalon 1-1 cölöpös 467. sír kihegyesedő végű lemezes nagyszíjvége és korong alakú övverete a 7. század második felére keltezhető, akárcsak a 2-2 cölöpös 476. sír kölesgyöngyei. A 3-3 cölöpös 485. sír sárga,

¹⁶ A 3D rekonstrukciók elkészítéséért Belegrai Tamásnak tartozom köszönettel.

¹⁷ 464, 466, 476, 478. sír.

5. kép. A hosszanti oldalak mentén 2–2 cölöpös sír deszkafedéllel (1/b[v1]). 1: Az 504. sír a cölöpök és a vízszintes vájat foltjával; 2: Az 504. sír a kibontott cölöpökkel és vízszintes vájattal
 Fig. 5. Grave with 2–2 pile in the longer sides and with timber cover (variant 1/b[v1]). 1: Grave 504 with stains of the piles and the horizontal channel; 2: Grave 504 with postholes and horizontal channels uncovered

6. kép. A hosszanti oldalak mentén 2–2 cölöpös és deszkafedeles sírépítmény (1/b[v1]) lehetséges rekonstrukciója az 504. sír alapján (3D rekonstrukció: Belegrai Tamás)

Fig. 6. A possible reconstruction of the grave construction with 2–2 piles in the longer sides and with timber cover (variant 1/b[v1]) based on the Grave 504 (3D reconstruction: Tamás Belegrai)

1

2

7. kép. A hosszanti oldalak mentén 3–3 cölöpös sír deszkafedéllel (1/c[v2]). Az emberi váz felszedése utáni állapot. 1: A 477. sír északi hosszanti oldala a cölöpök és a vízszintes vajat foltjával; 2: A 477. sír északi hosszanti oldala a kibontott cölöpökkel és a vízszintes vajattal

Fig. 7. Grave with 2–2 pile in the longer sides and with timber cover (variant 1/c[v2]). Phase after the picking-up of the human skeleton. 1: The northern longer side of the Grave 477 with stains of the piles and the horizontal channel; 2: The northern longer side of the Grave 477 with postholes and horizontal channel uncovered

8. kép. A hosszanti oldalak mentén 3–3 cölöpös sír deszkafedéllel (1/c[v2]). Az emberi váz felszedése utáni állapot. 1: A 477. sír déli hosszanti oldala a cölöpök és a vízszintes vájatok foltjával; 2: A 477. sír déli hosszanti oldala a kibontott cölöpökkel és a vízszintes vájatokkal

Fig. 8. Grave with 3–3 pile in the longer sides and with timber cover (variant 1/c[v2]). Phase after the picking-up of the human skeleton. 1: The southern longer side of the Grave 477 with stains of the piles and the horizontal channel; 2: The southern longer side of the Grave 477 with postholes and horizontal channels uncovered

9. kép. A hosszanti oldalak mentén 3–3 cölöpös és deszkafedeles sírépítmény (1/c[v2]) lehetséges rekonstrukciója a 477. sír alapján (3D rekonstrukció: Belegrai Tamás)

Fig. 9. A possible reconstruction of the grave construction with 3–3 piles in the longer sides and with timber cover (variant 1/c[v2]) based on the Grave 477 (3D reconstruction: Tamás Belegrai)

1

2

10. kép. 1–2: A 494. sír az északi hosszanti oldal mentén 3 cölöppel, amelyek közül a nyugati, szélső cölöp valamivel magasabb
Fig. 10. 1–2: The Grave 494 with 3–3 piles in the northern longer side. The westernmost pile is slightly higher

fekete és barna kölesgyöngyökből, valamint néhány lapított gömb alakú, dudoros rátétdíszes gyöngyből álló nyaklánc valószínűleg a 7. század harmadik negyedét körvonalazza. A 2019-ben feltárt cölöpös sírok tehát kivétel nélkül a közép avar korra datálhatók. Ahogy azt azonban már fentebb ismertettük, az 1938–1939-es ásatásokon feltárt cölöpös sírok között azonban valamivel korábbiak (7. század második harmada) és valamivel későbbiek (8. század első évtizedei) is előfordultak.

Az 1. típus párhuzamai: A ritkának számító hosszanti oldalfalakon 1-1 cölöpös (1/a) altípus közép avar kori párhuzamát publikálták például az alattyáni temető 456. sírjából,¹⁸ valamint a Csepel-Háros, II. Rákóczi Ferenc úti temető 49. sírjából,¹⁹ de két sírban még a 10–11. századból is regisztrálták az előfordulását.²⁰ A hosszanti oldalfalakban jelentkező 2-2 vagy 3-3 cölöpös síroknak viszont számos párhuzamát ismerjük az avar kori Kárpát-medencéből, így ehelyütt eltekintünk a nagyszámú párhuzam felgyűjtésétől.²¹

Balogh Csilla elemzése alapján a Duna–Tisza közén a 7. század közepétől a 8. század első har-

madának végéig terjedő időszakban mutathatók ki a cölöpös sírok.²² Bende Líviának a Körös–Tisza–Maros közén folytatott gyűjtőmunkája alapján ott a 8. században jellemzőek.²³ A kelet-dunántúli Mezőföldön a 7. század második harmadában már bizonyosan alkalmazták ezt a sírtípust, amit részben éppen csákerényi (337, 352, 354, 376, 401. és 411. sír), részben más lelőhelyekről származó sírok igazolnak (Rácalmás-Rózsamajor 100. sír).²⁴ Mezőföldön a cölöpös sírok alkalmazása egészen a 8. század végéig kimutatható.²⁵

Ritkán találkozunk azonban olyan esetekkel, amikor vízszintes vájatot is leírnak a szakirodalomban cölöpös síroknál,²⁶ aminek legalább három különböző okát említhetjük. Egyrészt a rendelkezésre álló adatok alapján nem minden cölöpös sírban vannak vízszintes vájak, így ezekre külön (v0) változatként is tekinthetünk az adott altípusokon belül. Másrészt előfordulhat, hogy a vízszintes vájak magasabban helyezkedtek el, mint a humuszolt felszín, így azok a humuszolás során megsemmisülhettek.²⁷ Harmadrészt a vízszintes vájak nyoma gyakran nehezen felismerhető. A csákerényi

¹⁸ Az alattyáni 456. sírban a leírás szerint a sír mindkét hosszanti oldalának közepén 1-1 félkör alakú cölöphely mutatkozott (KOVRIK 1963, 43, 61). A sír a temető Kovrig által meghatározott második csoportjába tartozik, azaz a 7. század második felére keltezhető.

¹⁹ NAGY 1998, 1. 159, 160, Abb. 71. 1.

²⁰ Az 1–1 cölöpös típust Varga Sándor a 10–11. századból is leírja két sír esetében, ám ott sem sarokcölöpöket, sem vízszintes vájatot nem említenek (VARGA 2019, 93).

²¹ A 2-2 cölöpös (1/b) altípus közép avar kori párhuzamát ismerjük pl. az alattyáni 607. sírből, amely a temető Kovrig által meghatározott – 7. század második felére keltezhető – második csoportjába tartozik (KOVRIK 1963, 61–62). A mezőföldi régióból közép avar kori analógiák a mezőfalva-vasútállomási (előszállás-bajcsihegyi) 211. és 230. sír, valamint a rácalmás-rózsamajori 101. sír (mindegyik közöletlen). A 7. századon belül pontosabban nem keltezhető a mezőfalva-vasútállomási (előszállás-bajcsihegyi) 203. és 248. 2-2 cölöpös sír, és 8. századi az előszállás-öreghegyi 2014/9. sír (közöletlen, Kondé Zsófia és Szücsi Frigyes ásatása), a bodajk-homoki-dűlői 2016/9. sír (közöletlen, Szücsi Frigyes ásatása), valamint a Dunaújváros-CK 11 jelű épület 39. sír. Mezőföldről a 3-3 cölöpös altípus példaként említhetjük a 7. századi mezőfalva-vasútállomási 238. sírt (közöletlen), a rácalmás-rózsamajori 90, 99. és 100. sírt (közöletlen).

²² BALOGH 2016, 95–97.

²³ BENDE 2017, 261.

²⁴ SZÜCSI 2019, 1. 31.

²⁵ Az előszállás-öreghegyi temető (közöletlen) cölöpös 2014/9. sírját egy gyűrűfüles, kiöntőcsöves sárga kerámiaedény keltezi a 8. századra. A sírakra két hosszanti oldalán helyezkedett el két-két kerek cölöphely, amelyek már a humuszolás szintjén kirajzolódtak (a sír alja 34 cm-el volt a humuszolás szintje alatt) és aljuk a sírakra aljának szintjénél 23 cm-el lejjebb volt. Az öntött bronz övgarnitúra alapján ugyancsak a 8. századra keltezhető 2014/10. sírban legalább 1–1 kerek cölöphellyel számolhatunk a sír hosszanti oldalain. Kivétel nélkül a késő avar korra keltezhető a Nagyvenyim-Munkácsy u.-Fűzfa utca nevű temető nyugati részében feltárt 7 db cölöpös sír, köztük az övgarnitúra alapján a 8. század utolsó negyedére tehető 28. lovassír (SZÜCSI 2019, 1. 31–32).

²⁶ Egyértelműen ilyen szerkezetet ír le Zlata Čilinská az érsekújvári temető 302. sírjában (ČILINSKÁ 1966, 61, 110). Talán ezek közé sorolható a topolyai 130. sír, amelyben Balogh Csilla hat, szimmetrikusan elhelyezkedő cölöplyukat és a sírgödör hosszoldala-inál megfigyelt vájatot említi (BALOGH 2016, 96).

²⁷ Jó példa erre a 2013-ban folytatott Nagyvenyim-Fűzfa utcai ásatás, ahol a vastag humusztakaró miatt a humuszolt felszíntől nézve viszonylag sekélyek voltak – az egyébként avar korban átlagosnak tekinthető mélységű – sírok. A cölöpök így az esetek többségében elérték a humuszolt felszín, tehát a vízszintes vájat észlelésére – amennyiben volt egyáltalán – esély sem nyílt (ld. SZÜCSI 2015).

2019-es ásatásnak a harmadik hetében, egy július 18-ai délutáni zivatar közben lettünk figyelmesek a sírépítménynyomok zömére, mert csak nedves állapotban mutatkoztak élénk színben. Amint a nyári melegben – 1-2 óra alatt – kiszáradtak, újra nem, vagy csak nehezen észrevehetően látszódtak. Az oldalfalak megnedvesítésével lehetett őket dokumentálni. Ha mindehhez hozzávesszük azt, hogy gyakran még a közelmúlt ásatásain sem fordítottak a feltárásvezetők kellő figyelmet a sírépítmények nyomainak alapos dokumentálására, akkor szinte biztosak lehetünk abban, hogy a vízszintes vájatokkal ellátott, tehát deszkafedelesként rekonstruálható cölöpös sírok jóval gyakrabban előfordultak, mint ahogy azt a temetőközlésekben tapasztaljuk.

2. típus: Cölöpök nélküli deszkafedelel sírok

A sírépítmény leírása és lehetséges rekonstrukciója: 14 sírnál dokumentáltunk úgy a sír oldalainak egészén (v1 változat), vagy csak egyes részein (v2 változat) azonos szinten áthaladó 3-10 cm széles vízszintes humuszcsíkot, hogy hosszanti oldalukban cölöphelyeknek semmi nyoma sem mutatkozott (2. táblázat). Ez a vízszintes humuszcsík a gyereksírokban 30-50 cm, míg a felnőttek sírjaiban 50-65 cm magassági tartományban jelentkezett, de az adott síron belül mindig egy szinten. Mindezek alapján 2. típusba tartozó esetekben arról lehet szó, hogy – vélhetően a hosszanti oldalakra merőlegesen – deszkákkal zárták le a sírt, amelyeket a sír oldalfalába vízszintesen beásott vájat(ok)ba eresztettek be, a méréseink alapján 7-16 cm mélyen.

v1 változat: a vízszintes humuszcsík végighúzódik a sír minden oldalán azonos szinten. A 2. típusba sorolt 15 sírből mindössze 2 esetben tudtuk megfigyelni ezt az változatot. A 480. bolygatatlan sírban (11. kép 1) a vízszintes humuszcsík a sír minden oldalán végighúzódik a sír aljától 52 cm magasságban és kb. 4 cm-es szélességben (11. kép 2-5). 52 cm magasságban helyezkedhetett el tehát a kb. 4 cm széles deszkafedél (12. kép 1-4). A 458. sírban 63 cm magasságban mértük az oldalakon vízszintesen körbehaladó 6-10 cm széles humuszcsíkot, azaz deszkafedelel, amelyet 7-8 cm szélességben eresztettek be a sír oldalába.

v2 változat: a vízszintes humuszcsík a sír oldalain nem teljesen húzódik végig, csak helyenként jelent-

kezik, de azonos szinteken. A 2. típusba sorolható 15 esetből 13 tartozik a v2 változatba (2. táblázat). Ezen síroknak pontosan a felénél, azaz 6 sírnál egyértelműen megállapítható a bolygatás ténye, mindössze 3 sír tűnt bolygatatlannak (a maradék 3 sírnál nem volt eldönthető, hogy bolygatás érte-e őket). Nem tudunk rendszert megfigyelni abban, hogy hol látható egy-egy sír oldalán a humuszcsík és hol nem, szinte mind a 12 eset különböző. A közös csak az bennük, hogy a gyereksíroknál mindig 30-50 cm-es, a felnőtteknél 50-65 cm-es magassági tartományban jelentkeztek, az adott síron belül azonos szinten. Az esetek többségében azonban az adott sír oldalán – ha a teljesen körbeérő humuszcsíkot tekintjük 100%-osnak – 60-80 %-ban megfigyelhetőnek bizonyult a humuszcsík. Vélhetően a v2 változatnál is a v1 változathoz hasonló deszkafedéllel számolhatunk, csak talán a vízszintes humuszcsík észlelésének lehetőségei – részben ismeretlen okok miatt (sírrablók bolygatása? földalatti járatokat ásó emlősök sárga homokot túrtak oda?) – nem voltak olyan szerencsések, mint a v1 változatnál.

A 495. bolygatott sírban az északi hosszanti oldalon észleltük a vízszintes a vájatot (a déli hosszanti oldal nagy részét rablógödör semmisítette meg). A sír keleti végének közelében sikerült felületben megfigyelni és dokumentálni egy olyan sötétbarna elszíneződést, ami vélhetően egy – a hosszanti oldalakra merőlegesen elhelyezett – deszka nyoma (13. kép 1).

A 498. sírban 40 cm magasságban mértük a vízszintesen körbehaladó 3-4 cm széles humuszcsíkot a sír két hosszanti oldalán, a sír két rövidebbik oldalán pedig keskeny padkát alakítottak ki (13. kép 2-3). A Ny-i padka pontosan a vízszintes humuszcsík alatti szinten húzódik, de a humuszcsík a padkák fölött nem vezet tovább, a padkák széle előtt vége szakad. A K-padka ennél kb. 15 cm-el alacsonyabbnak tűnt a bontás végeztével, de a fázisfotók alapján elképzelhető, hogy a sír K-i padkája lefelé kismértékben túl lett bontva, és ebben az esetben egy szinten lehetett a két padka. Ha ez helytálló feltételezés, akkor talán ebben az esetben nem a hosszanti oldalakra merőleges deszkákból, hanem a padkákra támaszkodó, hosszanti oldalakkal párhuzamos deszkákból állt a fedél, ami a mindössze 142 cm-es sírhosszúság alapján egy elképzelhető rekonstrukciós lehetőség. A padkák közötti részen, a padkák és a vízszintes humuszcsík alatti szinten élénk sötétbarna téglalap

2. táblázat. A csákbéreny-orondpusztai temető cölöpök nélküli deszkafedelese sírjainak adatai
 Table 2. The data of graves with timber cover and without piles in Csákbéreny-Orondpuszta

síreptípmény változata	sírszám	vízszintes vá- jat szintje a sír aljától mérve (cm)	vízszintes vá- jat szélessége (cm)	sarokcölöpök száma	sír aljának leányítése a végeken	sírmélység a humuszolt felszíntől / jelenkori járó- színtől (cm)	sírhossz (cm)	sír szélessége (cm)	bolygatottság
2(v1)	458	63	6–10	0	-	110/175	201	70	ép
2(v1)	480	52	4	0	2	143/180	160	54	ép
2(v2)	455	kb. 50	-	0	2	55/115	140	59	bolygatott
2(v2)	457	50-60	6–8	0	2	101/166	200	71	bolygatott
2(v2)	459	56	-	0	2	70/110	191	65	bolygatott
2(v2)	460	56	-	0	2	110/175	212	58	ép
2(v2)	469	29	4	0	-	34/95	127	48	-
2(v2)	479	60	5	0	2	115/155	235	69	ép
2(v2)	482	-	-	0	-	150/180	217	73	bolygatott (+tűlbontás)
2(v2)	488	kb. 50	-	0	2	82/172	128	53	-
2(v2)	491	50	-	0	2	130/190	225	80	ép
2(v2)	495	kb. 55	-	0	-	152/220	229	81	bolygatott
2(v2)	497	64	4–5	0	2	129/180	262	85	bolygatott
2(v2)	498	40	3–4	0	2	57/100	142	57	-
2(v2s)	505	-	-	4	2	118/175	224	113	bolygatott

11. kép. A cölöpök nélküli deszkafedeles 480. sír (2. típus v1 változat). 1: A kibontott sír az emberi vázzal; 2: A kibontott sír az emberi váz felszedését követően; 3–5: A vízszintes vájat barna foltja a sír oldalain (deszkafedél)
 Fig. 11. The Grave 480 with timber cover and without piles (type 2, variant v1). 1: The human skeleton in the uncovered grave; 2: The uncovered grave after the picking-up of the human skeleton; 3–5: The brown stain of the horizontal channel (timber cover) on the sides of the grave

12. kép. A cölöpök nélküli deszkafedeles 480. sír (2. típus v1 változat). 1: A kibontott vízszintes vájat a sír keleti felében; 2: A deszkafedél rekonstrukciójának metszete a sír keleti felében; 3: A kibontott vízszintes vájat a sír hosszanti oldalán; 4: A deszkafedél rekonstrukciója a sír hosszában metszettelve (3D rekonstrukciók: Belegrai Tamás)

Fig. 12. The Grave 480 with timber cover and without piles (type 2, variant v1). 1: The horizontal channel uncovered in the eastern half of the grave; 2: The cross-section of the reconstruction of the timber cover in the eastern half of the grave; 3: The horizontal channel uncovered on the longer side of the grave; 4: The longitudinal cross-section of the reconstruction of the timber cover (3D reconstruction: Tamás Belegrai)

13. kép. 1: A cölöpök nélküli deszkafedeles 495. sír (2. típus v2 változat) az északi hosszanti oldalon a vízszintes vájattal és a keleti szélén a hosszanti oldalakra merőlegesen elhelyezett deszka (?) nyomával; 2: A cölöpök nélküli deszkafedeles, padkás 498. sír (2. típus v2 változat) a koporsó metszetre bontott foltjával és a vízszintes vajat foltjával; 3: A 498. sír a kibontott vízszintes vájatokkal

Fig. 13. 1: The Grave 495 with timber cover and without piles (type 2, variant v2). The horizontal channel on the northern longer side and the timber's (?) stain at the eastern edge of the grave perpendicular to the longer sides; 2: The bench-structured Grave 498 with timber cover and without piles (type 2, variant v2). The section of the coffin and the stain of the horizontal channel; 3: The Grave 498 with horizontal channels uncovered

alakú és téglalap keresztmetszetű folt jelentkezett (13. kép 2). Minden biztonnal koporsóként értelmezhetjük. A sír két végének lemélyítése vélhetően ennek a koporsónak a leeresztését követően könnyítette meg a kötél kihúzását, vagy a koporsó lábakon állt.²⁸

v2s változat: Az 505. sírban megfigyelt szerkezet annyiban tért el a 2. típus többi cölöp nélküli deszkafedelel sírjától, hogy ebben az esetben az oldalfalakon helyenként jelentkező vízszintes vájatokon kívül a sír négy sarkában 16 cm átmérőjű cölöpöket dokumentáltunk.

A sírépítményeket tartalmazó sírok elhelyezkedése és keltező mellékletei: A cölöpök nélküli deszkafedelel sírok a 2019. évi ásatás teljes területén előfordultak. A 2. típus v1 változataként kiemelt 480. sír a fej körül lelt kölesgyöngyök és 1 db fekete dinnyemag alakú gyöngy alapján – figyelembe véve a közeli sírok keltezését is – legnagyobb valószínűséggel a 7–8. század fordulója körüli időszakra keltezhető. A v2 változatba tartozó 457. sír felhúzott lemezgömbös fülbevalójának legvalószínűbb keltezése a 7. század második vagy harmadik harmada. A 498. sír kölesgyöngyei a 7. század második felének, különösen a 7. század utolsó harmadának divatját idézik. A 479. sír díszítetlen hengeres lemezc süngös fülbevalója a 7. század utolsó negyedében és a 8. században volt divatban,²⁹ de a környező sírok keltezése alapján a 7–8. század fordulója körül áshatták meg a sírt. További ásatások tisztázhatják, hogy a deszkafedelel sírok gyakori előfordulása a 2019-ben feltárt temetőrészletben az összes közép avar sírcsoportnál reprezentatívnak tekinthető-e, illetve temetkeztek-e deszkafedelel sírokba a korábbi és a későbbi időszakban is.

A 2. típus párhuzamai: Nem párhuzam nélküliek a csákberényi sírok oldalain nagyszámban előforduló vízszintes vájatok, de előfordulásukat igen ritkán említik a szakirodalomban. Az érsekújvári (Nové Zámky) temető 347. sírjában a sír alja felett 60 cm-el jelentkezett – a csákberényi temetőben meg-

figyeltekhez hasonló – vízszintes vájat.³⁰ A csákberényi 498. padkás sír deszkafedelelhez hasonló megoldásként értelmezhetjük az érsekújvári temető 405. sírjában leírt esetet.³¹

3. típus: Deszkából ácsolt falú sírkamra (cölöpök nélkül)

A sírépítmény leírása és lehetséges rekonstrukciója: A 486. sír faltjának szélén – a humuszolás szintjén – halványan rajzolódott egy téglalap alakú „keret”, ami ekkor még csak a sír ÉNy-i felében látszódott (14. kép 1). A bontás során, a humuszolás szintjétől számolva 21 cm-es, a jelenkori járószinttől mérve 101 cm-es mélységben azonban határozott sötétbarna keretként mutatkozott a jelenség (14. kép 2), így – a hosszanti oldalakra merőlegesen – metszetre bontottuk a sírt. A bontás során nagyon fontos megfigyelés volt, hogy a nyomokban egészen a csontváz szintjéig követhető 3–5 cm széles téglalap alakú „keretből” – és csak abból – szinte minden szinten kisméretű famaradványok kerültek elő (14. kép 3; 15. kép 1–2).³² Az imént leírt jelenséget deszkából ácsolt sírkamraként értelmeztük, amely a sír alja felé kismértékben szűkült, keresztmetszete tehát trapéz alakú volt. Magassága legalább 110 cm volt (a humuszolt felszíntől a sír aljáig). A sírkamra deszkafalának merevítéséhez nem alkalmaztak cölöpöket és nem használtak vaskapcsokat vagy szegeket (14. kép 4–5).

A sírépítményt tartalmazó sír elhelyezkedése és mellékletei: A 486. sír egy cölöpös (485. sír, 1. típus) és egy cölöp nélküli deszkafedelel sír (488. sír, 2. típus) között helyezkedett el. A 486. sírban kizárólag keltező értékkel nem bíró vastárgyakat (karika, kés, csat) leltünk. Ny–K tájolása eltért a körülötte fekvő sírok ÉNy–DK és NyÉNy–KDK tájolásától.

A 3. típus párhuzamai: Rekonstrukciónkat erősíti, hogy a típus számos – hasonlóképpen értelmezett – párhuzamát ismerjük késő avar kori temetőrész-

²⁸ TOMKA 1978, 53.

²⁹ SZÜCSI 2019, I. 75.

³⁰ ČILINSKÁ 1966, 109, Taf. XIV. 5–6.

³¹ 90 cm hosszan figyelték meg a 22 cm széles, 10 cm mélyen a sír oldalában kialakított vájatot a padka magasságában (ČILINSKÁ 1966, 78, 109).

³² A sír példás bontását Szabó László önkéntes (Közösségi Régészeti Egyesület) végezte.

14. kép. A 486. sír deszkából ácsolt falú sírkamrája. 1: A sír foltfotója a humuszolt felszínen; 2: A sírkamra széleinek foltja egy ásónyomnyi mélységben; 3: A sír metszetfotója a váz fölötti szinten; 4–5: Lehetséges rekonstrukció metszetei (3D rekonstrukció: Belegrai Tamás)

Fig. 14. The timber burial chamber in the Grave 486. 1: The photo of the grave's stain after stripping the top soil; 2: The stain of the edges of the burial chamber in one spit deep; 3: The photo of the grave's section above the level of the human skeleton; 4–5: The sections of the possible reconstructions (3D reconstruction: Tamás Belegrai)

letekből, pl. az érsekújvári (Nové Zámky)³³ és a komárom-hajógyári³⁴ (ma: Szlovákia), valamint a nagyvenyim-Füzfa utcai³⁵ (Fejér m.) lelőhelyekről. A komárom-hajógyári temetőben valamivel alacsonyabbak voltak a sírkamrák, ott 50–70 cm közötti magasságokat mértek, a csákerényi 486. sír legalább 110 cm-hez képest.³⁶

4. típus: A hosszanti oldalakra merőlegesen elhelyezett 2 db vízszintes gerenda, valamint cölöpök a sír sarkaiban (és szarufák?)

A sírépítmény leírása és kísérlet a rekonstrukcióra: A Ny–K tájolású 475. sírban egy különleges sírépítményt dokumentáltunk. A sír négy sarkában (függőleges) cölöpök nyomát figyeltük meg, míg a sír hosszanti oldalaira merőlegesen 2 db vízszintes gerendát helyeztek el. A gerendáknak csak a sír oldalába beeresztett részét tudtuk megfigyelni: a nyugatabbi gerendát délre 18 cm-re, északra 28 cm-re, míg a keletbbit délre 30 cm-re, északra 19 cm-re eresztették bele a sír oldalába. Keresztmetszetük kerek, átmérőjük kb. 20 cm volt. 50/91 cm, illetve 48/89 cm mélységben helyezkedtek el a humuszolt felszíntől/jelenkori járószíntől mérve. A sír rövidebbik oldalába haránt irányban beeresztve – a vízszintes gerendákkal egy magasságban, valamint annál magasabban – 2-2 tetőléc (?) helyét figyeltük meg (15. kép 3–4). Fontos különbség a fentebb taglalt 1–3. típusokhoz képest, hogy itt vízszintes humuszcsík nem húzódott a sír oldalain, tehát deszkafedélnek nem mutatkozott nyoma.

A sírről 3D fotódokumentációt készítettünk, amelyből 3D modellt hoztunk létre (16. kép 1). A 3D modell felhasználásával próbáltuk rekonst-

ruálni a sírépítmény szerkezetét (16. kép 2–4), ám sajnos nem jártunk sikerrel. Ennek az okát vélhetően a föld alatti járatokat ásó emlősök (mezei pocok, vakond) tevékenységében kell keresnünk. Tapasztalataink szerint a humuszszá alakult – s vélhetően lazább – elkorhadt faanyagok (sírokban elhelyezett cölöpök, gerendák, tetőlécek- és deszkák) helyében szívesebben vezetik el járataikat, s ezzel megnehezítik – olykor ellehetetlenítik – ezeknek a régészeti jelenségeknek az értelmezését. A sírépítmény rekonstrukciójához tehát egyelőre nem áll megfelelő mennyiségű hiteles adat a rendelkezésünkre.

A sírépítményt tartalmazó sír elhelyezkedése és mellékletei: Maga a sír a temető K-i részén helyezkedik el. Tőle északra cölöpös sírok (1. típus) találhatóak, délre viszont olyan sírok, amelyekben nem bukkantunk sírépítmény nyomára. A 475. sír Ny–K tájolása eltér a körülötte fekvő sírok NyÉNy–KDK tájolásától. A sírban egy kb. 100 cm magas fiatal lányt³⁷ temettek el 2 db kis gyöngycsüngős fülbevalóval, 1 db ostor- vagy korbácsnyélvéggel és 1 db tojással. A 2 db kis gyöngycsüngős fülbevaló és az agancs korbácsnyélvég már a közép avar kor második felét körvonalazza. Garam Éva 1998-ban megjelent cikkében közel 50 db csontból készült ostor- vagy korbácsnyélvéget gyűjtött fel avar kori sírokból. Ez a gyűjtés csak Fejér megye területéről 9 további – kivétel nélkül közép avar kori – példánnyal egészíthető ki.³⁸ A Garam Éva által felgyűjtött darabok túlnyomórészt férfisírokból származtak, illetve néhány példány lósírokból.³⁹ A csákerényi temetőből a 475. sír példányával együtt 4 agancs korbácsnyélvég került elő, ezek-

³³ ČILINSKÁ 1966, 112–114.

³⁴ A komárom-hajógyári temetőben cölöpök nélkül egy szál deszkából összeállított falú sírkamrákat a következő sírokban dokumentáltak: 71–72, 76, 79, 85, 100, 106–107, 139, 142. sír. A komárom-hajógyári temetőben ezeken kívül megfigyeltek cölöpök nélküli kettős falú sírkamrákat is (114, 122. sír), továbbá esetenként a sírkamrák egyszeres vagy kettős deszkafalát sarokba helyezett cölöpökkel (120, 130–132, 140. sír) és/vagy a deszkafal belső vagy külső oldala mellé bevett cölöpökkel támasztották meg (97, 118, 120, 123, 132–133, 138. sír). A sírépítmények elemzéséhez ld. TRUGLY 2008, 82–83. A hivatkozott sírok rajzai: TRUGLY 2008, 62–78, 62–78. kép.

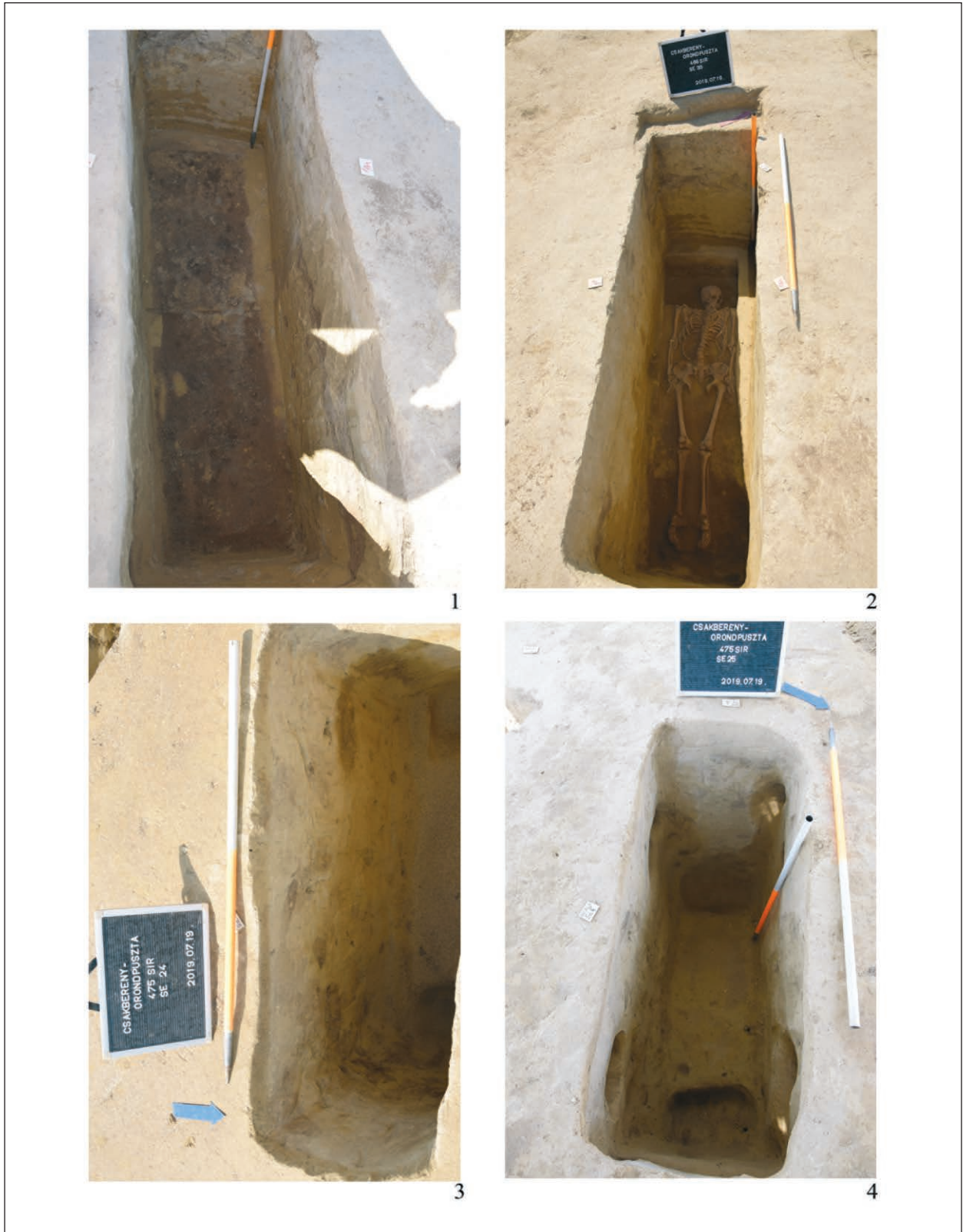
³⁵ Feltehetően egy szál deszkából összeállított falú sírkamraként értelmezhető a Nagyvenyim-Füzfa utcai temetőrészlet 21. és 23. sírjában dokumentált 5-8, illetve 2-4 cm vastag barna színű „keret”. A sírépítmények elemzéséhez ld. SZÜCSI 2015, 23–24. A sírok leírása: SZÜCSI 2015, 20–21.

³⁶ TRUGLY 2008, 83.

³⁷ A nem meghatározása a mellékletek alapján történt, mert antropológiai vizsgálatra a kézirat leadásáig nem került sor.

³⁸ SZÜCSI 2019, 2. 78. leletlista.

³⁹ GARAM 1998, 117.

15. kép. 1: A 486. sír sírkamrájának foltfotója a váz feletti szinten; 2: A kibontott 486. sír; 3: A 475. sír déli hosszanti oldala a gerendák és a szarufák(?) foltjaival (a csontváz felszedése utáni bontási fázis); 4: A 475. sír a kibontott gerenda és cölöphelyekkel
 Fig. 15. 1: The photo of the burial chamber's stain above the level of the human skeleton (Grave 486); 2: The uncovered Grave 486; 3: The longer southern side of Grave 475 with stains of beams and rafters (?) (after picking-up the skeleton); 4: The uncovered Grave 475 with postholes

16. kép. 1: A 475. sír 3D modellje; 2–4: A gerendák, sarokcölöpök és szarufák elhelyezése a 475. sír 3D modelljében (készítette: Belegrai Tamás); 5: Ásatáslátogatás a 2019. évi feltáráson. Balról jobbra: Lencsés Zsuzsanna régészeti felügyelő, dr. †Fülöp Gyula régész, címzetes múzeumigazgató, dr. Szücsi Frigyes feltárásvezető, Boruzs Katalin régész, dr. Szentpéteri József régész, tudományos főmunkatárs

Fig. 16. 1: The 3D model of Grave 475; 2–4: The placement of timber beams, corner piles and rafters in the 3D model of Grave 475 (made by Tamás Belegrai); 5: Visiting excavation in 2019. From left to right: Zsuzsanna Lencsés archaeological inspector, dr. †Gyula Fülöp archaeologist, titular director of King St. Stephen Museum (Székesfehérvár), dr. Frigyes Szücsi excavation leader, Katalin Boruzs archaeologist, dr. József Szentpéteri archaeologist, senior research fellow

ből három azonban női sírokból,⁴⁰ egy sír esetében pedig az eltemetett nemére nincs adatunk.

A 4. típus párhuzamai: A 475. sírban dokumentált sírépítmény pontos párhuzamát nem ismerjük. A sírépítmény legfőbb ismertetőjegyeként – a komoly teherhordó képessége miatt – a hosszanti oldalakra merőleges 2 db vízszintes rönkgerendát tekinthetjük.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az 1936–39 közötti feltárások befejeződése után mintegy 80 évvel folytatódott a temető tervszerű ásatása. A 2019-ben feltárt 53 sír a 7. század közepétől a 8. század elejéig terjedő időszakra, tehát a közép avar korra keltezhető. A temetkezések közel kétharmadánál (62%), azaz 33 sírban figyeltük meg fából készült sírépítmények nyomait. A '30-as években még nem szenteltek kellő figyelmet a sírépítmények megfigyelésének, hiszen akkor a 452 sírból mindössze 8 esetben figyeltek meg cölöpöket. A 2019-ben dokumentált sírépítmények 4 fő típusba sorolhatók: 1. cölöpös sírok (cölöpökkel alátámasztott deszkafedél): 16 sírban; 2. deszkafedél cölöpök nélkül: 14 sírban; 3. sírkamra (deszkából ácsolt, cölöpök nélküli): 1 sírban; 4. a hosszanti oldalakra merőlegesen elhelyezett 2 db rönkgerenda, a sarkokban cölöpökkel és tetőlécekkel: 1 sírban.

Az 1. típuson belül három (a–c) altípust különítettünk el, attól függően, hogy a hosszanti oldalak

Hasonlót figyelt meg Balogh Csilla a Zamárdi temető 2019. évi ásatásán az egyik bolygatott sírban, ott azonban hiányoztak a függőleges cölöpök és a rövidebbik oldalakba haránt irányban beeresztett „tetőlécek”. Hasonlóság azonban, hogy a zamárdi sír is a közép avar kor második felére keltezhető és ugyancsak cölöpös sírok között helyezkedett el.⁴¹

mentén hány függőleges cölöp helyezkedik (1-1, 2-2 vagy 3-3). Az egyes altípusokon belül a változatokat a cölöpök tetejének szintjében jelentkező vízszintes vájatok hiánya (v0) vagy esetenként teljesen körben (v1), legtöbbször azonban szakaszosan (v2) való megléte alapján különböztettük meg.

A 2. típusnál cölöphelyek nem mutatkoztak, de a vízszintes vájatok a sír oldalain esetenként teljesen körben (v1 változat), legtöbbször azonban szakaszosan (v2 változat) voltak megfigyelhetők.

A 3. típusba sorolt egyetlen sír esetében cölöpök nélküli, deszkából ácsolt, legalább 110 cm magas sírkamrát figyeltünk meg.

Az 1–3. típusoknál a rendelkezésre álló adatok és a számos avar kori párhuzam alapján rekonstruálható a sírépítmény. A különlegesnek mondható – pontos párhuzam nélküli – 4. típusnál a rekonstrukció azonban nem járt sikerrel.

⁴⁰ Szűcsi 2019, 1. 111.

⁴¹ Balogh Csilla szíves szóbeli közlése.

IRODALOM

- BALOGH 2016: Balogh Cs.: *Régészeti adatok a Duna–Tisza közti avarok történetéhez*. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 6. Budapest 2016.
- BENDE 2017: Bende L.: *Temetkezési szokások a Körös–Tisza–Maros közén az avar kor második felében (Bestattungsbräuche in der zweiten Hälfte der Awarenzeit im Gebiet zwischen Körös, Theiss und Maros)*. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 8. Budapest 2017.
- ČILINSKÁ 1966: Čilinská, Z.: *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nová Zámky*. Archaeologica Slovaca – Fontes 7. Bratislava 1966.
- DORMUTH 1935: Dormuth Á.: Népvándorláskori temető nyomai Csákberény mellett. *Székesfehérvári Szemle* 3–4 (1935) 86–87.
- BERTÓK–VISY 1997: Bertók, G. – Visy, Zs.: Bildkatalog (Ungarn). In: *Aus der Luft – Bilder unserer Geschichte. Luftbildarchäologie in Zentraleuropa*. Hrsg.: Oexle, J. Dresden 1997, 141–163.
- ERDÉLYI 1958: Erdélyi I.: *A jánoshidai avarkori temető*. Régészeti Füzetek Ser. 2. No. 1. Budapest 1958.
- FÜLÖP 2017: Fülöp Gy.: Temetkezések. In: László Gy.: *A csákberény-orondpusztai avar kori temető*. A Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozat 53. Székesfehérvár 2017, 92–93.
- GARAM 1998: Garam É.: Avar kori csont ostor vagy korbácsvégek és ostorbuzogányok (Awarenzeitliche Knochenpeitschen- oder Karbatschenenden und Peitschenkeulen). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1998, 109–121.
- KISS A. 1996: Kiss, A.: *Das awarenzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A*. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 2. Studien zur Archäologie der Awaren 5. Innsbruck 1996.
- KOLOZSI–SZABÓ 2012: Kolozsi B. – Szabó L.: Avar falu a Hortobágy határán (An avar settlement on the periphery of Hortobágy). In: *Sötét idők rejtélyei. 6–11. századi régészeti emlékek a Kárpát-medencében és környékén*. Tempora Obscura 3. Szerk.: Liska A. – Szatmári I. Békéscsaba 2012, 93–117.
- KOVRIK 1963: Kovrig, I.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. Archaeologica Hungarica 40. Budapest 1963.
- LÁSZLÓ 2015: László, Gy.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Csákberény-Orondpuszta*. Monumenta Avarorum archaeologica 11. Budapest 2015.
- LÁSZLÓ 2017: László Gy.: *A csákberény-orondpusztai avar kori temető*. A Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozat 53. Székesfehérvár 2017.
- NAGY 1998: Nagy, M.: *Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest 1–2*. Monumenta Avarorum archaeologica 2. Budapest 1998.
- SZENTPÉTERI 2017: Szentpéteri J.: A lelőhely feltárása. In: László Gy.: *A csákberény-orondpusztai avar kori temető*. A Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozat 53. Székesfehérvár 2017, 27–43.
- SZÜCSI 2015: Szücsi F.: Avar kori temetők Nagyvenyimről. A Munkácsy utca – Fűzfa utcai, a határvölgypusztai és a járműjavítói temetőrészletek (Awarenzeitliche Gräberfelder von Nagyvenyim. Die Friedhofsabschnitte von Fundorten Munkácsy utca – Fűzfa utca, Határvölgypuszta und Járműjavító). *Alba Regia* 43 (2015) 15–64.
- SZÜCSI 2019: Szücsi F.: *Temetkezési szokások az avar kori Mezőföldön és az 5–10. századi térhasználati és kontinuitási kérdések (Funerary Customs in the Avar Age Mezőföld (Hungary, East-Transdanubia) and Questions of the Spatial Use and Continuity in the 5th–10th Centuries)* 1–2. Doktori (PhD) értekezés. Budapest 2019.

- TOMKA 1978: Tomka P.: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz. III. Koporsóhasználat a tápi temetőben (Angaben zum Bestattungsbrauchtum der Bevölkerung vom Kleinen Alföld in der Awarenzeit, III. Sarggebrauch im Gräberfeld von Táp). *Arrabona* 19–20 (1978) 17–108.
- TRUGLY 2008: Trugly S.: *A Komárom-hajógyári avar temető és telep (Das awarenzeitliche Gräberfeld und Siedlung von Komárom-Schiffswerft)*. Opitz Archaeologica 2. Budapest 2008.
- VARGA 2019: Varga S.: 10–11. századi cölöpszerkezetes temetkezések a Kárpát-medencében (10th–11th-century burials with timber post constructions). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Új Folyam* 6 (2019) 89–105.
- VISZLÓ 2019: Viszló L.: Gánt. In: *Egy cseppnyi Magyarország. A Vértesi Natúrpark monográfiája* 1. Szerk.: Viszló L. Csákvár 2019, 494–495.

„THE UNKNOWN ACQUAINTANCE”
 NEW RESULTS OF THE RESEARCH OF THE AVAR CEMETERY
 AT CSÁKBERÉNY-ORONDPUSZTA: WOODEN GRAVE CONSTRUCTIONS

FRIGYES SZÜCSI

The planned excavation of the Avar Age cemetery in Csákerény-Orondpuszta continued about 80 years after the excavations of 1936–39 were completed. The 53 graves uncovered in 2019 could be dated to the Middle Avar Age (between the middle of the 7th century and the early 8th century). Traces of wooden constructions were observed in almost two thirds of graves (62 %, 33 graves). In the 1930s, not enough attention was paid to observing traces of timber constructions, as only in 8 of the 452 uncovered graves were mentioned postpipes. The wooden constructions documented in 2019 could be classified into 4 main types: 1. Graves with wooden piles (timber cover underpinned with piles): in 16 graves; 2. Timber cover without piles: in 14 graves; 3. Wooden burial chamber without piles: in 1 grave; 4. Two horizontal beams perpendicular to the longer sides, vertical piles in the corners and rafters (?): in 1 grave. Within type 1 three subtypes (a–c) were separated depending on the number of piles (postholes) along the longer sides of the graves (1-1, 2-2 or 3-3). Within each subtype, variants were distinguished by the absence (variant v0) or the existence (all the way on the sides of the grave: variant v1; discontinuously: variant v2) of horizontal channels at the level of the piles' top. In the case of type 2, no piles (postholes) were found, but horizontal channels could be observed all the way on the sides (variant v1) or discontinuously (variant v2). In the only grave of type 3, we could observe a timber burial chamber without postpipe. There was at least 110 cm high. Thanks to our observations and the Avar Age analogies, the wooden grave constructions of type 1–3 can be reconstructed. However, in the case of the special type 4 – without exact analogies – the reconstruction was unsuccessful.

